

*Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Peter Widell (udg.):
14. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2012*

Fra kasusbrug til artikelbrug i gammelskånsk

Kathrine Thisted Petersen
Aarhus Universitet

1. Indledning

På baggrund af en sammenligning mellem artiklernes funktionelle anvendelsesmuligheder i moderne dansk og ældre middeldansk skal det i nærværende artikel undersøges hvordan man tidligere har kunnet udtrykke den moderne danske referentialitetsforskel mellem determinerede og indeterminerede objekter og styrelser. Med udgangspunkt i to forskellige udgaver af Skånske Lov – det ældre middelskånske håndskrift B 69 fra ca. 1350 og det ældre nyskånske håndskrift GkS 3125,4^o fra ca. 1550 – vil den funktionelle sammenhæng mellem kasusbrugen i ældre middelskånsk og artikelbrugen i ældre nyskånsk blive anskueliggjort. Mens Jensen (2011) har påvist en sammenhæng mellem nominativ og forgrundsinformation over for akkusativ som den umarkerede form i nominativ-akkusativparadigmet ved subjekter og subjektsprædikativer i B 69, skal det i nærværende undersøgelse sandsynliggøres at irregulariteterne i forbindelse med kasustilskrivningen af objekter og styrelser også kan forklares som funktionelt betingede. Markerethedsbegrebet bruges af Jensen og i resten af denne artikel i den oprindelige jakobsonske og hjelmslevske betydning ifølge hvilken det umarkerede medlem af paradigmet har et videre anvendelsesområde end det markerede medlem (Jensen 2012:150).

Tak til Eva Skafte Jensen og Steffen Krogh for værdifulde kommentarer.

2. Artiklernes opkomst i gammeldansk

Der hersker bred enighed om at den foranstillede bestemte artikel *den/det* udvikledes af det demonstrative pronomen allerede omkring år 1000 (Falk og Torp 1900:60-61, Hansen 1927:33, Skautrup 1944:138, Jensen 2007b:147-149), og at den ubestemte artikel *en/et* opstod af talordet i slutningen af 1200-tallet (Falk og Torp 1900:73-74, Hansen 1927:23-24, 171, Brøndum-Nielsen 1962:168-173, Jensen 2007b:149, 151). Den efterhængte bestemte artikel menes at være fremkommet gennem en sammensmeltning af substantivet og det demonstrative pronomen *hinn* fungerende som bestemt artikel for et efterfølgende adjektiv der senere er blevet fjernet: “af *maðr hinn góði* eller *maðrinn góði* opstod ved sløifning af adjektivet *maðrinn*” (Falk og Torp 1900:61).¹ Til trods for den ubestemte artikels tilstedeværelse i flere forskellige skrifter fra slutningen af 1200-tallet findes den hverken i Skånske Lov eller i de øvrige gammeldanske landskabslove (Falk og Torp 1900:74). Derimod forekommer den efterhængte bestemte artikel allerede i en vis udstrækning i Skånske Lov. Som baggrund for den følgende analyse og fortolkning af kasus- og artikeldistributionen i de to håndskrifter af Skånske Lov er det afgørende at forskellen mellem artikelbrugen i moderne dansk og ældre middeldansk først uddybes.

3. Artikelbrug i moderne dansk og ældre middeldansk

Begreberne determineret og indetermineret bruges til at drage det overordnede skel mellem substantiver i enten bestemt eller ubestemt form på den ene side og substantiver i nøgen form på den anden side. I modsætning til indeterminerede substantiver er determinerede substantiver i moderne dansk i stand til at henvise til referenter der for modtageren enten er eller senere bliver identificerbare i kommunikationssituationen (Hansen og Heltoft 2011:468). Ved hjælp af den bestemte eller den ubestemte artikel kan et substantiv således ændre funktion fra blot at være beskrivende til også at blive udpegende og dermed referentielt i den forstand som Bach repræsenterer: “So if we distinguish reference from denotation as two different species of what Kripke [(1980:56-57)] calls “designation,” then all expressions that

¹ Som Skautrup (1944:138) anfører, anses formen *inn* undertiden for at være et selvstændigt pronomen.

Fra kasusbrug til artikelbrug i gammelskånsk

(semantically) refer are rigid designators and all denoting expressions are non-rigid designators” (Bach 2008:33). Ifølge Hawkins (1978:106-130) findes der fire overordnede bestemthedstyper der af Hansen og Heltoft (2011:468-470) betegnes som baggrundsbestemthed, deiktisk bestemthed, kontekstuel bestemthed og inferentiell bestemthed. Mens baggrundsbestemthed betegner referenter som *dronningen* og *folkeskolen* der er identificerbare for personer inden for de samme fysiske og historisk-kulturelle omgivelser, er deiktisk bestemte nominaler som *døren* og *kaffekoppen* betinget af disse referenters tilstedeværelse i afsenders og modtagers fælles kommunikationssituation. Som en tredje mulighed kan referentens identificerbarhed etableres kontekstuel i en samtale eller en tekst med enten anaforisk eller kataforisk henvisning. Endelig kan identificerbarheden udløses af inferens mellem to ikke-identiske referenter som f.eks. *havet* og *bølgerne*.

På grund af den ubestemte artikels fravær i gammeldansk indtil slutningen af 1200-tallet og i lovhåndskrifter helt ind i 1300-tallet var den i moderne dansk afgørende referentialitetsforskel mellem nøgne substantiver og substantiver med ubestemt artikel ikke til stede. Mens et nøgent substantiv i moderne dansk er funktionelt markeret med sin entydige non-referentielle betydning, er det i gammeldansk derimod umarkeret fordi det er i stand til både at beskrive non-referentielle kategorier og udpege referentielle entiteter (Jensen 2007a:311-313). I moderne danske nominalsyntagmer hersker der således et dependensforhold mellem determinativet og substantivet. Som Jensen finder frem til i sin analyse af artikelbrugen samt brugen af demonstrative pronominer foran adjektiver i funktionen som såkaldt adjektivartikel, befinder sprogsystemet i det ældre middelskånske håndskrift B 69 sig mellem den gammeldanske syntagmeopfattelse hvor substantivet ikke kræver nogen artikler for at kunne fungere som argument, og situationen i moderne dansk hvor et substantiv er afhængigt af en eller anden form for determinativ med henblik på at opnå argumentstatus: “Systemet i pluralis [...] ville i så fald være et af de tidlige skridt på vej mod situationen i moderne dansk hvor *de* dels kan opfattes pronominalt og veksle med *dem* (*de* : *dem*), dels kan opfattes som en artikel i et syntagme bestående af flere led og dermed unddrage sig kasusbøjning” (Jensen 2011:175).

4. Fra hypo- til hyperdetermination

Med eksemplerne (1) – (4) anskueliggør Leiss (2000:39-40, 2007:88) forskellen i brugen af den bestemte artikel mellem oldislandsk og moderne tysk. Hermed vil hun vise at oldislandsk er et hypodeterminerende sprog som kun anvender bestemt form hos substantiver der ikke er født identificerbare eller bliver identificerbare via konteksten, mens moderne tysk er et hyperdeterminerende sprog med redundant anvendelse af den bestemte artikel. De tyske oversættelser er fra Heusler (1932:125), og de danske er mine.

- (1) þá verþr hann varr við **griþung-enn**

(REMA: MORFOLOGISK IDENTIFICERBARHED)

*da wird er **den Stier** gewahr*
*da får han øje på **tyren***

- (2) **griþungr** snýr í móte [...]

(TEMA: PRAGMATISK IDENTIFICERBARHED)

***der Stier** kehrt sich ihm entgegen*
***tyren** vender sig imod ham*

- (3) konungs menn dröpo **griþung-enn**

(REMA: MORFOLOGISK IDENTIFICERBARHED)

*die Königsmannen erschlugen **den Stier***
*kongens mænd dræbte **tyren***

- (4) **griþungr** stakk hornonom í síþo hestonom [...]

(TEMA: PRAGMATISK IDENTIFICERBARHED)

***der Stier** stach die Hörner dem Pferde in die Seite*
***tyren** stak hornene ind i siden på hesten*

I de oldislandske eksempler, hvor den bestemte artikel endnu ikke er blevet grammatikaliseret til at være en obligatorisk del af et nominalsyntagme, anvendes artiklen kun i tilfælde hvor identificerbarheden ikke i forvejen er indeholdt i substantivet. Nominaler uden behov for morfologisk angivet identificerbarhed i form af den bestemte artikel indebærer ifølge Leiss (2000:38, 2007:88) egennavne og substantiver som udgør temaet i et udsagn, eller som udgør anaforiske diskursreferenter. Mens de moderne tyske og danske oversættelser kræver en morfologisk bestemthedsangivelse af alle forekomster af substantivet *tyr/Stier*, anvendes den bestemte artikel i de ovenstående

Fra kasusbrug til artikelbrug i gammelskånsk

oldislandske eksempler kun i de tilfælde hvor *griþungr* ikke i forvejen er implicit identificerbar i kraft af sin tematiske funktion i sætningen. Således kan det vises hvordan den bestemte artikel har udviklet sig fra at fungere hypodeterminerende i oldislandsk til at fungere hyperdeterminerende i moderne dansk. Denne beskrivelse af artikelbrugen i dansk stemmer fint overens med Jensens (2007a:311-313) tolkning af den bestemte artikels udvikling fra referentielt markeret i gammeldansk til referentielt umarkeret i moderne dansk (jf. afsnit 3). I det følgende vil det blive sandsynliggjort at kasussystemet i denne udviklingsperiode har betydning for referentialitetskategorien indtil artikelsystemet tager endeligt over.

5. Sammenhængen mellem kasusbrug i gammelskånsk og artikelbrug i ældre nyskånsk

5.1 Hypotese

I ældre middelskånsk er det traditionelle kasussystem lige så stille i forandring, i første omgang til fordel for et mere simpelt system og i sidste ende med fuldstændigt bortfald til følge. På baggrund af kasussystemet i ældre middelskånsk vil jeg vise at man i denne periode kan inddеле de indeterminerede substantiver i to referentialitetsgrupper, og at den gradvise afvikling af kasusformerne dermed kan forklares som funktionelt betinget. En sammenligning mellem kasusformerne i det ældre middelskånske håndskrift B 69 fra ca. 1350 og artikelbrugen i det ældre nyskånske håndskrift GkS 3125,4^o fra ca. 1550 skal tydeliggøre at der kan etableres en forbindelse mellem substantiver med underspecificerende kasusformer i ældre middelskånsk og referentielt umarkerede substantiver i ældre nyskånsk på den ene side og substantiver med regelrette kasusformer i ældre middelskånsk og referentielt markerede substantiver i ældre nyskånsk på den anden side. Udgangspunktet for min hypotese udgør den kendsgerning at kasusbrugen i B 69 nogle steder er inkonsekvent på den måde at en kasusform i visse tilfælde kan vikariere for en anden eller falde helt bort til fordel for den infortissvækkede form *-æ*. Som det indledningsvis blev nævnt, har Jensen (2011:202) forklaret kasusbrugen ved subjekter og subjektsprædikativer som udtryk for referenternes informationsværdi således at nominativ er markeret ved altid at udtrykke forgrundsinformation, mens akkusativ er umarkeret på grund af

sin evne til at udtrykke både forgrunds- og baggrundsinformation. Analysen i afsnit 5.3 vil derfor tage udgangspunkt i kususafvigelserne hos objekter og styrelser.

5.2 Kasussystemet i ældre middelskånsk

Af figur 1 og 2 fremgår det at de stærkt- og svagtbøjede substantiver i B 69 ifølge Jensen (2011:115-130) kan sættes op i enten to- eller treleddede paradigmer. Mens udviklingen af kasussystemet i nogle tilfælde er nået så vidt at de synkretistiske former er blevet enerådende, eksisterer i andre tilfælde de underspecificerende synkretistiske former sammen med de entydige traditionelle former. Da Jensen ikke har systematiseret brugen af de slægtskabsbetegnende maskuline og feminine *r*-stammers kususendelser i B 69, tages der i nærværende analyse udgangspunkt i de traditionelle oldislandske former som er opstillet i figur 3 efter Iversen (1973:66-67).

Figur 1. Stærktbøjede substantiver i ældre middelskånsk, jf. Jensen 2011

Genus	Maskulinum	Femininum	Neutrum
N/A	-Ø	-Ø	-Ø
D	-i/-Ø	-Ø/-u	-i
G	-s/-a	-a	-s
N/A	-a/-(V)r	-a/-(V)r	-Ø
D	-um	-um	-um
G	-a	-a	-a

Figur 2. Svagtbøjede substantiver i ældre middelskånsk, jf. Jensen 2011

Genus	Maskulinum		Femininum		Neutrum
Stamme	<i>an</i>	<i>nd</i>	<i>ōn</i>	<i>īn</i> ²	<i>an</i>
N	-i		-a	-i	-a
Oblik	-a		-u		
N/A	-a	-ær	-u/-ur		
D	-um	-um	-um? ³		
G	-a	-a	-na		

² Eksemplerne på *īn*- og neutrale *an*-stammer i pluralis er så få at Jensen har udeladt disse former i skemaet (Jensen 2011:127, fodnote 88).

³ Dativformen af *ōn*-stammerne er kun belagt andre steder end i B 69 (Jensen 2011:128).

Fra kasusbrug til artikelbrug i gammelskånsk

Figur 3. Maskuline og feminine <i>r</i> -stammer, jf. Iversen 1973	
Genus	Maskulinum/Femininum
N	<i>faðir</i> ⁴
A	<i>fǫður</i>
D	<i>feðr/fǫður</i>
G	<i>fǫður</i>
N/A	<i>feðr</i>
D/G	<i>feðrum</i>
G	<i>feðra</i>

I forhold til realiseringen af de gammelskånske kasusformer skal man medtænke den vokalpharmoniske vekslen, som betyder at de mellemåbne rodvokaler *-e-*, *-ø-* og *-o-* samt de helt åbne lange rodvokaler *-æ-* og *-ā-* medfører en lukning af endelserne *-i* og *-u* til henholdsvis *-e* og *-o* (jf. f.eks. *ethe*, *øre* og *dome*; *lego*, *frithlæso* og *iortho*; *clæthe* og *vapne*; *ræt(t)o* og *agho*) (Brøndum-Nielsen 1927-28:174-175).

5.3 Analyse

I den følgende analyse af parallelle lovkapitler fra B 69 og Gks 3125,4^o vil min hypotese om en sammenhæng mellem under-

⁴ En traditionel segmentering i stamme og bøjningsendelser er svær at gennemføre for *r*-stammernes vedkommende. Mens man i indoeuropæisk tilføjede separate kasusendelser til stammerne **ph₂tér-* og **méh₂ter-* (Meier-Brügger 2010:330-332), er endelserne i de forskellige oldgermanske sprog efterhånden faldet bort til fordel for ændringer i stammens vokalisme (Streitberg 1896:249-252). At ansætte *fað-* som stamme og *-ir*, *-ur*, *-rum* og *-ra* som bøjningsendelser i håndskriftsproget sådan som Brøndum-Nielsen (1935:175-182) gør det, er uacceptabelt fordi man i så fald ville stå med en lidet meningsgivende stamme *fað-* og et sæt endelser der ellers ikke optræder nogetsteds i nominalbøjningen. Opfatter man i stedet *faðir-* som stamme, står man med et stammeflekteret og dermed uheldigvis overvejende endelsesløst paradigme der imidlertid har den fordel at dativ og genitiv pluralis (*-um* resp. *-a*) kan identificeres med alle de andre paradigmers endelser på nær genitiv pluralis for *ön*-stammernes vedkommende (*-na*). Desuden findes stammefleksion også andre steder inden for nominalbøjningen, f.eks. i en neutral *a*-stamme som *barn* (nominativ/akkusativ singularis) eller en maskulin rodstamme som *man* (nominativ/akkusativ singularis) med de henholdsvis *u-* og *i-*omlydte former *børn* og *mæn* i nominativ/akkusativ pluralis (Brøndum-Nielsen 1935:42, 46, 148-149).

specificerende kasusformer og referentielt umarkerede objekter eller styrelser i ældre middelskånsk blive sandsynliggjort ved hjælp af eksempler. Det vil således blive vist at ikke kun artikelbrugen, men også kasusbrugen er bestemmende for et objekts eller en styrelses determination i den sproglige periode mellem hypo- og hyperdetermination.

Som underspecificerende gælder en endelse hvis den udgøres af henholdsvis en nominativform i stedet for en oblik form og en synkretistisk nominativ-akkusativform i stedet for en dativ- eller genitivform eller af formen *-æ* som udtryk for infortissvækkelse. Eksemplerne er opstillet således at parallelle tekststeder har det samme nummer der efterfølges af henholdsvis et (a) som udtryk for det ældre håndskrift B 69 og et (b) som udtryk for det yngre håndskrift GkS 3125,4°. Indledningsvis analyseres det andet kapitel af Skånske Lov som omhandler et barns arverettigheder hvis faderen dør inden fødslen. Til oversættelsen og den grammatiske analyse af teksteksemplerne anvendes Bjerrum (1966), Lund (1877), Kroman og Iuul (1968), Brøndum-Nielsen (1935, 1971ab, 1973) samt Jensen (2011). De relevante substantiver er fremhævet med fed skrift.

(5a) *vm* **barn** oc **mothor**.

Sigir **mothær** oc hænna frændær ath **barn** war føth æftær **fathur**. oc neta fæthrinis frændær tha scal mothor wæriænda witha mæth twiggia manna withni oc tolf næfndum mannum i kyni sinu ath barn war føth mæth **nagl** oc mæth **næsa** mæth **hud** oc mæth **har** (203,9-14)

‘om **barn.neut.nom.-akk.** og **moder.fem.obl.**

siger **moder.fem.nom.-akk.-dat.-gen.** og hendes frænder at **barn.neut.nom.-akk.** var født efter **fader.mask.obl.** og nægter faderens frænder da skal moders værge bevidne med to mænds vidne og tolv nævnte mænd i slægt sin at barn var født med **negl.mask.nom.-akk.** og med **næse.fem.nom.** med **hud.fem.nom.-akk.-dat.** og med **hår.neut.nom.-akk.**’

Angående **barnet** og **moderen**

Siger **moderen** og hendes slægtninge at der var født **et barn** / at **barnet** var født efter **faderens død** og nægter faderens frænder [det], da skal moderens værge bevise med to mænds vidnesbyrd og tolv udvalgte mænd fra hans slægt at barnet var født med **negl** og med **næse**, med **hud** og med **hår**

Fra kasusbrug til artikelbrug i gammelskånsk

(5b) Siiger **hustruenn** att **barnett** vaar fød.

Siiger **hustruenn** och hendiis frender atth **barnet** vaar fød
ephter **faderens død**, och siige || faders frender ney ther mod,
tha schall hun thett beuiße mz tu
schellige vidne, och gjøre siidenn lou ther paa mz xij sande
mend aff hendiis neste slechtinge [...] att barnett vor fød med
negle och **nese**, mz **hud** och mz **haar** (268,4-10)

Da både moderen, faderen og barnet i (5a) er blevet introduceret i det indledende kapitel, er der for alle disse tre substantivers vedkommende tale om potentielt anaforske referenter. Allerede i overskriften kommer den kontekstuelle bestemthed til udtryk hos den feminine *r*-stamme *mothor* der på traditionel vis fremtræder i oblik form som styrelse for præpositionen *vm*. Da det stærktbøjede substantiv *barn* har en synkretistisk nominativ-akkusativform, er en morfologisk bestemthedsangivelse i dette tilfælde ikke mulig. I det 200 år yngre håndskrift i (5b) er overskriften ikke oversat direkte, men i stedet erstattet med kapitlets første sætning. Om dette håndskrifs skriver har haft adgang til B 69 som tekstforlæg, er ikke til at sige, men bestemthedsendelserne i subjekterne *hustruenn* og *barnett* viser at vedkommende i sin egen tekst har anset disse diskursreferenter for identificerbare. Ifølge min oversættelse i (5a) er i moderne dansk kun en referentiel fortolkning af *barn* og *mothor* mulig.

Da de to første substantiver *mothær* og *barn* i brødteksten i (5a) er subjekter, er de ikke omfattet af min hypotese. At brugen af den synkretistiske og dermed underspecificerende nominativ-akkusativform ved subjekter og subjektsprædikativer ifølge Jensen (2011:202) er pragmatisk umarkeret i forhold til en entydig nominativform og dermed i stand til både at give udtryk for baggrunds- og forgrundsinformation, passer imidlertid fint sammen med det forhold at moderen og barnet er kendte referenter med tematisk funktion i udsagnet. I overensstemmelse med Leiss (2000:37-43, 2007:88-89) har de på grund af deres iboende tematiske identificerbarhed ikke brug for nogen form for morfologisk bestemthedsangivelse.

De efterfølgende indeterminerede substantiver udgøres af den referentielt markerede styrelse *fathur* med regelret oblik kasusendelse og de formmæssigt underspecificerende og dermed referentielt umarkerede styrelser *nagl*, *næsa*, *hud* og *har*. I overensstemmelse med kasusbrugen i det ældre middelskånske håndskrift er kun den maskuline *r*-stamme *fathur* forsynet med den bestemte artikel i det yngre håndskrift i (5b) og i min moderne danske oversættelse i (5a). De stærktbøjede substantiver *nagl* og *har* samt det svagtbøjede substantiv *næsa* er som styrelser for den dativstyrende præposition *mæth* derimod kasusmæssigt underspecificerende og derfor ifølge min hypotese referentielt umarkerede. På grund af det reducerede paradigme for det stærktbøjede substantiv *hud* er en nærmere specificering ikke mulig. Den indeterminerede form i både det yngre håndskrift og min oversættelse sandsynliggør imidlertid at substantiverne også af det ældre håndskrifts skriver er blevet opfattet som non-referentielle typiske kendetegn hos et nyfødt menneske.

At det ovenfor præsenterede referentialitetsmønster går igen i hele håndskriftet, skal følgende eksempler vise.

- (6a) tha taki thæt ena æm mykit æftær fathær **fathir** ællær mothær **mothær** sum al hin annur (209,27-29)
'da skal-tage det ene jævn meget efter faders **fader.mask.nom.** eller moders **moder.fem.nom.-akk.-dat.-gen.** som alle de andre'
da skal det ene [barn] arve lige så meget efter sin farfar eller mormor som alle de andre
- (6b) da tager dett ene barn saa mögitt arff effter **sin faders fader**, eller **moders moder**, som alle de andre (288,12-13)
- (7a) tha scal thæt hafwæ gud **fathær** oc gud **mothær** at kyrkiu (203,17-18)
'da skal det have-gud **fader.mask.nom.-akk.-dat.-gen.** og -gud **moder.fem. nom.-akk.-dat.-gen.** ad kirke.fem.obl.'
da skal det have en gudfar og en gudmor i kirken
- (7b) da schall thz haffue **gudfader** och **gudmoder** vdj kirckenn (269,3)

Fra kasusbrug til artikelbrug i gammelskånsk

De fremhævede *r*-stammer *fathir*, *fathær* og *mothær* i (6a) og (7a) er som henholdsvis styrelser og objekter morfologisk underspecificerende i kraft af deres nominativiske og infortissvækkede former og dermed referentielt umarkerede. At styrelserne i (6a) gengives med *sin faders fader eller moders moder* i det yngre håndskrift, hænger sammen med at de i konteksten kan fortolkes som inferentielt bestemte: Da lovkapitlet omhandler børns og børnebørns arverettigheder, kan man uproblematisk slutte sig til at der må være tale om netop disse børns bedsteforældre og ikke om bedsteforældre i non-referentiel forstand. De indeterminerede objekter i (7b) indikerer derimod at de underspecificerende og dermed referentielt umarkerede former i (7a) har været tolket non-referentielt på daværende tidspunkt. At det svagtbøjede substantiv *kyrkiu* er forsynet med den regelrette og dermed markerede oblikke endelse *-u* i det ældre håndskrift stemmer overens med brugen af den bestemte artikel i GkS 3125,4^o som udtryk for kirkens institutionelle baggrundsbestemthed.

I henholdsvis (8a), (9a) og (10a) skyldes de referentielt markerede oblikke former *fathur* og *mothor* disse substantivers anaforiske reference til de i de samme kapitler introducerede referenter *man*, *kunu* og *mothær børna* (børnenes moder). Den referentielle læsning stemmer igen overens med udlægningen i det yngre håndskrift som i det tilsvarende lovkapitel anvender henholdsvis *sin fader*, *sin moder* og *moderenn*.

- (8a) eig takær thæt barn oc før ær aflath arf æftær **fathur** utan thæt warthær thing liusd (216,9-11)
'ej tager det barn og før er avlet arv efter **fader.mask.obl.** uden det vorder tinglyst'
det barn der er avlet før; skal heller ikke arve efter sin fader medmindre det bliver tinglyst
- (8b) Icke schal dett barnn som før var afflett, tage arff effter **sin fader**, vden dett bliiffuer ting liust (307,19-20)
- (9a) æn æftær **mothor** oc syskini sin tha takar thæt arf æm wæl sum annur børn (216, 11-13)
'men efter **moder.fem.obl.** og søskende sin da tager det arv jævn vel som andre børn'

Kathrine Thisted Petersen

*men efter **sin moder** og sine søskende skal det arve lige så meget/
vel som andre børn*

- (9b) Men effter **sin moder**, och effter sine søskene tager dett fuld lod
y arff som de andre echte børn (307,21-22)
- (10a) ær annat barn spæth tha wari thæt mæth **mothor** til thæt ær siu
wintra gamal (215, 15-16)
‘er andet barn spædt da skal-være det med **moder.fem.obl.** til
det er syv vintre gammelt’
*er et barn spædt, da skal det være hos **moderen** til det er syv
vintre gammelt*
- (10b) Er nogett barn spett, da schall det vere hoß **moderenn**, til dett er
siu aar gammeltt (306,3-5)

Nedenfor præsenteres et prototypisk eksempel på at den ubestemte artikel endnu ikke har vundet fast fodfæste i 1500-tallet.

- (11a) hafwær hun **brothor**. tha taki han bötær. hafwær hun bæthe
fathur **brothor** oc mothor **brothor** tha taki fathur brothor bötær
(256,24-26)
‘haver hun **broder.mask.obl.** da skal-tage han bøder. haver hun
både faders **broder.mask.obl.** og moders **broder.mask.obl.** da
skal-tage faders broder bøder’
*har hun **en broder**, da skal han betale bøderne; har hun både **en
farbror** og **en morbror**, da skal farbroderen betale bøderne*
- (11b) Haffuer hun **broder**, da skal han tage bøder. Haffuer hun bode
faderbroder och **moderbroder**, da skal faderbroder tage bøder
(450,4-6)

I tilfælde som dette hvor et substantiv med regelret kasusform i ældre middelskånsk giver udtryk for en ny diskursreferent, er det yngre håndskrift ikke konsekvent. Selv om de tre ens objekter *brothor/ broder* i henholdsvis (11a) og (11b) på grund af det anaforske pronomen *han* og det anaforske subjekt *fathur brothor/faderbroder* tydeligvis er referentielle, står de i det yngre håndskrift i nøgen form. Brugen af den ubestemte artikel er således stadig ikke så etableret som brugen af den bestemte artikel.

Fra kasusbrug til artikelbrug i gammelskånsk

De følgende eksempler viser at talordet/den ubestemte artikel *en/et* i 1500-tallet stadig typisk kun anvendes hvis understregningen af det enkelte eksemplar er vigtig som i (12ab), (13ab) og (14ab). I (15a), som stammer fra håndskriftet AM 28,8° fra omkring år 1300, er den svagtbøjede styrelse *stæfnæ* referentielt umarkeret med sin underspecificerende *æ*-endelse, og det er derfor tænkeligt at der er tale om en non-referentiell brug af substantivet i den faste forbindelse *at hjemle-ved-bystævne*.

- (12a) Sithan læggi thing men **lagh stæfnu** fore hin ær kærær (224,6-7)
'siden skal-lægge ting mænd lov **stævne.fem.obl.** for den der kærer'
derefter skal tingmændene fastsætte en retsfrist for sagsøgeren
- (12b) Siiden legge || tingmænd hannem **en louliig tiid** fore som paa kerer (330,7-8)
- (13a) oc thing men læggi **lag stæfnu** til (255,13-14)
'og ting mænd skal-lægge lov **stævne.fem.obl.** til'
og tingmændene skal fastsætte en retsfrist
- (13b) och saa skulle tingmænd legge hannem **en lagdagh** faare (442,12-13)
- (14a) fari brytin til twiggia thinga oc lati læggia til **lagh stæfnu** (260,7-8)
'skal-fare bryden til to ting og skal-lade lægge til lov **stævne.fem.obl.**'
da skal husforvalteren besøge to ting og lade fastsætte en retsfrist
- (14b) da skall landboenn eller bondenn fare tiil tho thing, och lade legghe hannem **en louliigh tiid** fore (457,9-11)
- (15a) þo at han hauir andrum þerræ hemblat || ofna **gatu stæfnæ** (60,6)
'dog at han haver anden deres hjemlet || oven gade **stævne.fem.nom.-akk.-dat.-gen.**'
selv om han tidligere har hjemlet [den] ved bystævne til en af de andre

Kathrine Thisted Petersen

(15b) alligeuel att hand haffuer tiilforn himlett sin jord nogen anden
paa **gaade steffne** (329,4-5)

6. Konklusion

Perioden mellem ældre og yngre middeldansk, som er kendetegnet ved et i forhold til oldislandsk reduceret kasussystem, har man længe betegnet som sprogligt usammenhængende på grund af den inkonsekvente brug af de gradvis forsvindende kasusformer. I forlængelse af at Jensen (2011) har forklaret brugen af nominativ ved subjekter og subjektsprædikativer i B 69 som funktionelt markeret over for akkusativ som den umarkerede kasusform, har jeg i nærværende undersøgelse sandsynliggjort at kasusbrugen i forbindelse med dette håndskrifts objekter og styrelser også er pragmatisk betinget. Således er det blevet vist at traditionelt kasusbøjede objekter og styrelser i denne periode udgør de markerede former med entydig referentiel betydning, mens de underspecificerende former er referentielt umarkerede og derfor kan fungere både referentielt og non-referentielt. Til at understøtte denne hypotese har jeg anvendt det ældre nydanske håndskrift GkS 3125,4^o og min egen moderne oversættelse hvori de determinerede objekter og styrelser svarer til regelrette og dermed referentielt markerede kasusformer i B 69. De underspecificerende kasusformer i B 69 svarer derimod enten til determinerede eller indeterminerede substantiver på grund af deres referentielle umarkerethed.

Kilde

Brøndum-Nielsen, Johs. m.fl. (red.) (1933) *Danmarks gamle Landskabslove med Kirkelovene* I,1. *Skånske Lov*. Text I-III. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Gyldendalske Boghandel og Nordisk Forlag.

Litteratur

Bach, Kent (2008) On Referring and Not Referring. *Reference. Interdisciplinary Perspectives*. Gundel, Jeanette K. og Hedberg, Nancy (red.). New York: Oxford University Press:13-58.

Fra kasusbrug til artikelbrug i gammelskånsk

- Bjerrum, Anders (1966) *Grammatik over Skånske Lov efter B 74*. København: Københavns Universitets Fond til Tilvejebringelse af Læremidler og Gyl-dendal.
- Brøndum-Nielsen, Johs. (1927-1928) Studier i dansk Lydhistorie. *Acta Philo-logica Scandinavica* 2:150-185.
- Brøndum-Nielsen, Johs. (1935) *Gammeldansk Grammatik* III. *Substantiver-nes Deklination*. København: J. H. Schultz.
- Brøndum-Nielsen, Johs. (1962) *Gammeldansk Grammatik* IV. *Adjektiver. Adverbier. Numeralier*. København: J. H. Schultz.
- Brøndum-Nielsen, Johs. (1971a) *Gammeldansk Grammatik* VI. *Verber* I. *De stærke Verber*. København: Akademisk Forlag.
- Brøndum-Nielsen, Johs. (1971b) *Gammeldansk Grammatik* VII. *De svage Verber. De præterito-præsensiske Verber*. København: Akademisk Forlag.
- Brøndum-Nielsen, Johs. (1973) *Gammeldansk Grammatik* VIII. *Verber* III. *Konjugationsformernes Udvikling*. København: Akademisk Forlag.
- Falk, Hjalmar og Torp, Alf (1900) *Dansk-norskens syntax i historisk fremstilling*. Kristiania: Aschehoug.
- Hansen, Erik og Heltoft, Lars (2011) *Grammatik over det Danske Sprog* I-III. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Syddansk Universitetsforlag.
- Hansen, Aage (1927) *Bestemt og ubestemt substantiv. Bidrag til dansk substantivsyntaks* I. Kjøbenhavn: Arnold Busck.
- Hawkins, John A. (1978) *Definiteness and Indefiniteness. A Study in Reference and Grammaticality Predication*. London: Croom Helm.
- Heusler, Andreas (1932) *Altisländisches Elementarbuch*. 3. Auflage. Heidel-berg: Winter.
- Iversen, Ragnvald (1972) *Norrøn grammatikk*. 7. utgave revidert ved E. F. Halvorsen. Oslo: Aschehoug.
- Jensen, Eva Skaftø (2007a) Der var engang en mand – om markeret og umarkeret artikelbrug i moderne dansk og gammeldansk. *Det bedre ar-gument: Festskrift til Ole Togeby 7. marts 2007*. Jørgensen, Henrik og Widell, Peter (red.). Århus: Wessel og Huitfeldt:299-320.
- Jensen, Eva Skaftø (2007b) Om udviklingen af den ubestemte artikel i dansk. *Ny forskning i grammatik* 14. Birkelund, Merete m.fl. (red.). Odense: Syddansk Universitet:145-162.
- Jensen, Eva Skaftø (2011) *Nominativ i gammelskånsk – afvikling og udviklinger med udgangspunkt i Skånske Lov i Stockholm B 69*. Køben-havn: Universitets-Jubilæets danske Samfund og Syddansk Universitets-forlag.

Kathrine Thisted Petersen

- Jensen, Eva Skafte (2012) Markedness, participation and grammatical paradigms: Jakobson and Hjelmslev revisited. *Nordic Journal of Linguistics* 35:145-168.
- Kripke, Saul A. (1980) *Naming and Necessity*. Revised and enlarged edition. Oxford: Blackwell.
- Kroman, Erik og Iuul, Stig (1968) *Skaanske Lov og Jyske Lov*. Oversat og kommenteret. 4. oplag. København: Gad.
- Leiss, Elisabeth (2000) *Artikel und Aspekt. Die grammatischen Muster von Definitheit*. Berlin/New York: de Gruyter.
- Leiss, Elisabeth (2007) Covert patterns of definiteness/indefiniteness and aspectuality in Old Icelandic, Gothic, and Old High German. *Nominal Determination. Typology, context constraints, and historical emergence*. Stark, Elisabeth m.fl. (red.). Amsterdam/Philadelphia: Benjamins:73-102.
- Lund, G.F.V. (1877) *Det ældste danske skriftsprogs ordforråd. Ordbog til de gamle danske landskabslove, de sønderjyske stadsretter samt øvrige samtidige sprogindesmærker (fra omtr. 1200 til 1300)*. København: Reitzel.
- Meier-Brügger, Michael (2010) *Indogermanische Sprachwissenschaft*. 9., durchgesehene und ergänzte Auflage. Berlin/New York: de Gruyter.
- Skautrup, Peter (1944) *Det danske Sprogs Historie I. Fra guldhornene til Jyske lov*. København: Gyldendalske Boghandel og Nordisk Forlag.
- Streitberg, W. (1896) *Urgermanische Grammatik. Einführung in das vergleichende Studium der altgermanischen Dialekte*. Heidelberg: Winter.